

SUPPLEMENT

הגדה MORE ON THE

There are many interesting issues that come to the fore when you examine early versions of the הגדה. Professor Daniel Goldschmidt in his הגדה tells us about a few of them:

בכמה כתבי יד של ימי הבניים באה לאחר הקידוש הברכה מעין שלוש בנוסח הידוע "על הגפן ועל פרי הגפן וכו'". ברכה זו אף היא תלויה במנהגים או בפסקי הלכה. לפי תקנת המשנה שותים בליל הסדר ארבע כוסות, ושלוש הן לפי מנהגינו באים בתוך הסעודה גופה; השנייה בלבד, שעתה ממש סמוך לסעודה לפנייה, נחשבת לפי כל הדעות בכלל הסעודה, וברכת המזון פוטרת אותה מן הברכה האחרונה. לענין שאר הכוסות חלוקת הדעות, ורש"י ותלמידיו פסקו שהן טעונות ברכה מעין שלוש. מנהג זה אינו נזכר בכתבי הגאונים, וגם בקטעי הגניזה אין זכר לו.

לאחר הקידוש נוטלין לידיים לטיבול הראשון ומברכין על נטילת ידיים כפי המנהג העתיק. כידוע נתבטל מנהג זה של הברכה ושל הנטילה העדות האשכנזים, ולא נשתמר ממנו אלא זכר לדבר בלבד, שבעל הבית נוטל בלא ברכה, והמסובין אינם נוטלים כלל. אבל ברוב כתבי-יד ההגדה ובכל קטעי הגניזה כתובה הברכה, כפי שפסקו כמה מהגאונים. על אכילת הירקות מברכין "בורא פרי האדמה" ולפי מנהג העתיק מברכים אחריהם "בורא נפשות רבות", ומסתבר שבדורות קדומים לא הקפידו לאכול פחות מכזית דווקא.

Here is the source that shows רש"י's position:

סידור רש"י סימן שפב'-וגם זה דרך ארוכה מבואר במדרשו וטעמיו ונסדר מפי רבינו יזכר שמו לטובה: ליל שמורים שחל להיות בשבת מוזג אדם כוס של יין ואומר עליו ויכולו, בורא פרי הגפן ואשר בחר בנו ושהחיינו, ואינו אומר שעשה נסים, מפני שעתיד לאמור בהגדה אשר גאלנו, וכוס שאמרו צריך שיחזיק רביעית הלוג, ומוזג כוס לכל אחד ואחד מבני ביתו, אחד אנשים ואחד נשים: ואם חל להיות במוצאי שבת, מברך בורא פרי הגפן, ואשר בחר בנו, בורא מאורי האש, ואינו מריח בבשמים, גזירה שמא יקטמנו, ועוד מפני איבוד נפש, ואומר המבדיל בין קודש (לחול), ושהחיינו, וסימנך י' ק' נ' ה' ז', ושותין בהסיבות שמאל דרך הירות ומברכין בא"י אמ"ה על הגפן ועל פרי הגפן וכו', ונוטלין ידיהם, ומברכין על נטילת ידיים על שם כלי ששמו אנטל וזה כללו של דבר, כמו כן בכל שבתות השנה, שאינו נוטל ידיו עד שיקדש, דבעינן נטילת ידיים לשם סעודה, ועכשיו נראה כנוטל ידיו לשם קידוש, ולא לשם סעודה, דהוי כנוטל ידיו לפירות, דהוי מגסי הרוח:

On what source did the בעל הגדה rely in stating the דרוש:

ויוציאנו י"י ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח. אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. שנאמר (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני י"י. ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך. והכתי כל בכור אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא שליח. אני י"י אני הוא ולא אחר.

Professor David Flusser in his book: יהדות בית שני opines that the בעל הגדה based his statement on the פסוקים on the following תרגום שבעים:

ישעיהו פרק סג פסוק ח-ט-ח) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע: (ט) בכל צרתם <לא> לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם:

According to Professor Flusser, a misinterpretation of the פסוק developed because of the קרי and כתיב in those פסוקים. Is it צר or ציר? or לא?

רש"י interprets the פסוק as follows:

רש"י ישעיהו פרק סג פסוק ט-בכל צרתם – שהביא עליהם:
לא צר – לא היצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשים לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקום:

רש"י reads the פסוק as: "לא".

The following מכילתא reads the פסוק as: "לו" and provides a different explanation to the פסוק.

מכילתא דרבי ישמעאל בא – מס' דפסחא בא פרשה יד-ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה מגיד שמכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין; בחמשה עשר בניסן נדבר המקום עם אברהם אבינו בין הבתרים; בחמשה עשר בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם אבינו לבשרו; בחמשה עשר בניסן נולד יצחק; ומנין שבחמשה עשר בניסן נגזרה גזרה בין הבתרים שני' ויהי מקץ, קץ אחד לכולן. וכה"א ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות י"י אלו מלאכי השרת וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדין כביכול שכינה משועבדת עמהם שני' ויראו את אל-הי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י). וכשנאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר ונאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סג ט). אין לי אלא צרת ציבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תלים/תהלים/ צא טו), ואומר ויקח אדני יוסף אותו, ואומר ויהי י"י את יוסף (בראשית לט כ – כא), ואומר מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואל-היו (שמואל ב' ז כג).

להבין את התפלה

Professor Flusser provides his own explanation:

מובנו הנכון של ישעיהו סג', ט', נשתמר בתרגום השבעים של הפסוק . . . וכן במשפט אחד הנמצא בהגדת פסח. לשון ישעיהו סג', ט' קשה, דבר שכנראה נגרם על ידי כך שלשונו – ותוכנו – של פסוק קשורים במסורות הטמונות במשא ומתן בין משה רבינו לבין ה' אחרי חטא עגל הזהב (שמות לב', לד' וכן שם לג', יד'–טו'). במשא ומתן שם מציע ה' למשה: שמות פרק לב פסוק לד – ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם: ביקש ה' למסור את עם ישראל בידי מלאך, עד שעמד משה ובקש: שמות פרק לד פסוק ט – ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אד – ני ילך נא אד – ני בקרבנו. וכן כתוב: שמות פרק לג פסוק יד – ויאמר פני ילכו והנחתי לך. המתרגם של תרגום השבעים הרגיש את הסמיכות של שתי הפרשיות ותרגם את המילה "פנים" הן בספר שמות הן בישעיהו סג', ח'–ט' כאותה מלה: שמובנה כאן "בעצמי". והנה נביא שוב את ישעיהו סג', ח'–ט': ויאמר: אך עמי המה, בנים לא ישקרו, ויהי להם למושיע בכל צרתם. לא צר ומלאך, פניו הושיעם, באהבתו ובהמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם:

Professor Flusser maintains that additional support for the position of the תרגום השבעים can be found in the following פסוק:

דברים פרק לב פסוק ח–ט–(ח) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל: (ט) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו:

As we have seen, the focus of the הגדה is on the מדרש of the פסוקים in דברים פר' ט', פסוק ח, בעל הגדה could have included the next פסוק, כו', ה'–ח', but chose not to do so.

דברים פרק כו פסוק ט – ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש:

It is a worthwhile exercise to compare the actual מדרשים with what the בעל הגדה writes:

ספרי דברים פיסקא שא ד"ה ואמרת לפני – ואמרת לפני ה' אלקיך ארמי אובר אבי, מלמד שלא ירד אבינו יעקב לארם אלא על מנת לאבד ומעלה על לבן הארמי כאילו איברו.

ספרי דברים פיסקא שא ד"ה וירד מצרימה – וירד מצרימה, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, שמא תאמר שירד ליטול כתר מלכות תלמוד לומר ויגר שם, יכול באוכלוסים הרבה תלמוד לומר במתי מעט כענין שנאמר (דברים י כב) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ויהי שם לגוי גדול, מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. וירא את ענינו, כמה שנאמר (שמות/ א טז) וראיתן על האבנים. ואת עמלינו, כמה שנאמר (שמות א כב) כל הבן הילוד

היאורה תשליכוהו וכו'. רבי יהודה היה נותן בהם סימן דצ"ך עד"ש באח"ב.

מדרש תנאים לדברים פרק כו פסוק ה וענית-ארמי אבד אבי- לבן הארמי בקש לאבד את אבא מלמד שלא הלך אבינו יעקב לארם אלא על מנת לאבד מן העולם ומעלה על לבן הארמי כאילו אבדו: וירד מצרימה שמא תאמר שירד ליטול כתר מלכות ת"ל ויגר שם יכול באכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט כמה שני' (י כב) בשבעים נפש יר' אב' מצרימה: ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינין שם: גדול ועצום ורב כמה שני' (שמות א ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו:

מדרש תנאים לדברים פרק כו פסוק ו וירעו- וירעו אותנו המצ' כמה שני' (שם ה כג) ומאז באתי אל פר' לדב' בש' הרע לעם הזה: ויענונו כמה שני' (שם א יא) ושימו עליו שרי מסים מען עני' בסבלתם: ויתנו עלי' עב' קש' כמה שני' (שם א יג) ויעב' מצרים את בני יש' בפרך:

מדרש תנאים לדברים פרק כו פסוק ז ונצעק- ונצעק אל ה' אלקי אבותינו כמה שני' (שם ב כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים: וישמע ה' את קלנו כמה שני' (שם כד) וישמע אלה' את נאקתם: וירא את ענינו כענין שני' (שם א טז) וראיתן על האבנים: ד"א זו פרישות דרך ארץ כמו שני' (שם ב כה) וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים: ד"א זה השעבוד שני' (שם ג ז) ראה ראיתי את עמי אשר במצרים: ואת עמלנו כענין שני' (שם א כב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו: ואת לחצנו זה הדוחק שני' (שם ג ט) וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

מדרש תנאים לדברים פרק כו פסוק ח ויציאנו- ויציאנו ה' ממצ' לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקב"ה בעצמו: ביד חזקה זה הדבר כמו שני' (שם ט ג) הנה יד ה' הויה במקנך: ובזרוע נטויה זו החרב שני' (דהי"א כא טז) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים: ובמורא גדול זה גילוי שכינה (שמות יד לא) כמו שני' וירא ישראל את הירד הגד': ובאתת זה המטה (שם ד יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת: ובמופתים אלו המכות (יואל ג ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן: ד"א ביד חזקה שתים ובזרוע נטויה שתים ובמורא גדול שתים ובאתת שתים ובמופתים שתים אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים ר' יהודה היה נותן בהן סימן דצ"ך עד"ש באח"ב:

מדרש תנאים לדברים פרק כו פסוק ט ויביאנו- ויביאנו אל המ' הזה זה בית המקדש [או] יכול [זה] ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הרי כבר ארץ ישראל אמורה ומה ת"ל ויביאנו אל המקום הזה בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ: